

Επίσκεψη – ξενάγηση στο Νομισματικό Μουσείο

Κείμενο - φωτογραφίες: Χρήστου Θανόπουλου

Το Σάββατο 15 Οκτωβρίου 2022, 21 μέλη και φίλοι του Συνδέσμου Συριανών πραγματοποίησαν επίσκεψη – ξενάγηση στο «Ιλίου Μέλαθρον», το ωραιότερο νεοκλασικό ιδιωτικό κτίριο, δημιούργημα του περίφημου Γερμανού αρχιτέκτονα Ερνέστου Τσίλλερ (Ernst Ziller), κατοικία του Γερμανού επιχειρηματία, αρχαιολόγου, ανασκαφέα της Τροίας, των Μυκηνών και της Τίρυνθας, Ερρίκου Σλήμαν (1822–1890). Από το 1999 το κτίριο στεγάζει το Νομισματικό Μουσείο (Ν.Μ.).

Η καλλιτεχνική και συλλεκτική αξία των νομισμάτων είχε γίνει αντιληπτή ήδη από την αρχαιότητα. Βασιλείς, αυτοκράτορες, μαικήνες όλων των εποχών, διατηρούσαν νομισματικές συλλογές. Ανάμεσά τους οι Πτολεμαίοι της Αιγύπτου, οι Ατταλίδες της Περγάμου, οι Ρωμαίοι αυτοκράτορες Αύγουστος και Τραϊανός, κατά την Αναγέννηση: ο Πετράρχης, οι Μέδικοι της Φλωρεντίας, ο Μαξιμιλιανός Α΄ της Αυστρίας, κ.α. Για τους Έλληνες τα αρχαία ελληνικά και βυζαντινά νομίσματα είναι μέρος της πολιτιστικής κληρονομιάς και ιστορικής υπόστασής τους. Στους προεπαναστατικούς χρόνους εύποροι Έλληνες της διασποράς (Ρωσίας, Ρουμανίας, Κωνσταντινούπολης, Αιγύπτου), αλλά και της Ηπείρου, Ιονίων Νήσων, δημιουργούσαν νομισματικές συλλογές, σε μια εποχή που το υπόδουλο Γένος προσπαθούσε να αντλήσει δύναμη από το ένδοξο παρελθόν του και έψαχνε να βρει την εθνική του ταυτότητα. Σημαντικές νομισματικές συλλογές είχαν και προσέφεραν στο Ν.Μ. οι Ζωσιμάδες από τον παγωμένο βορρά, ο γιατρός Τσιμάρας από τα Επτάνησα, ο λόγιος Μανούσος από την Τεργέστη, ο Ιωάννης Δημητρίου έμπορος της Αλεξάνδρειας, κάτοχος της μεγαλύτερης συλλογής Πτολεμαϊκών νομισμάτων, ο Αλέξανδρος Σούτζος, οι Λεωνίδας και Περικλής Ζαρίφης από την Κωνσταντινούπολη, η κόμισσα Λουίζα Ριανκούρ που εξαγόρασε τη συλλογή του Ρώσου προξένου Τραϊάνσκι, ο πρεσβευτής Ιωάννης Κινδύνης, ο νομομαθής Ηπειρώτης Κωνσταντίνος Καραπάνος, ο ιδρυτής της Εμπορικής Τράπεζας Γρηγόριος Εμπεδοκλής, ο πρωθυπουργός Χαρίλαος Τρικούπης, ο εισαγγελέας του Αρείου Πάγου Δημοσθένης

Τζιβανόπουλος, ο εκδότης Άδωνις Κύρου, ο καθηγητής Οφθαλμολογίας Πέτρος Πρωτονοτάριος, πρόσφυγες της Ανατολικής Ρωμυλίας, Ανατολικής Θράκης, Μοναστηρίου, Αγγιάλου. Νομισματικές συλλογές είχαν επίσης οι Τσίλλερ και Σλήμαν.

Η πρώτη νομισματική συλλογή περιλάμβανε μόλις 359 νομίσματα και φιλοξενήθηκε επί Καποδίστρια στο Ορφανοτροφείο της Αίγινας (1829). Το 1834 ιδρύεται ως θεσμός το Νομισματικό Μουσείο επί Όθωνα, στην Αθήνα και το 1843 τοποθετείται σε αίθουσα του Πανεπιστημίου Αθηνών. Πολύ σημαντική υπήρξε η συμβολή του νομισματογνώμονα και πρώτου διευθυντή του Νομισματικού Μουσείου Αχιλλέα Ποστολάκκα. Καθώς περνάνε τα χρόνια το Ν.Μ. εμπλουτίζεται με νέες συλλογές και μεταφέρεται στη Σιναιά Ακαδημία. Το 1940 οι θησαυροί του Νομισματικού Μουσείου μεταφέρονται στην Τράπεζα της Ελλάδος και μετά την απελευθέρωση στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, μέχρι που το 1999 το Νομισματικό Μουσείο απέκτησε τη δική του στέγη στο «Ιλίου Μέλαθρον». Περιλαμβάνει πάνω από 500.000 προσκλήματα (νομίσματα, μετάλλια, μολυβδόβουλα, σφραγιδόλιθους, σταθμιά, μικροαντικείμενα τέχνης, τάλαντα). Το Νομισματικό Μουσείο είναι το μοναδικό στα Βαλκάνια, ένα από τα ελάχιστα παγκοσμίως, με νομισματικές συλλογές, εφάμιλλες του Μουσείου Μπόντε στο Βερολίνο, της Αμερικανικής Νομισματικής Εταιρείας στην Νέα Υόρκη, του Βρετανικού Μουσείου, της Εθνικής Βιβλιοθήκης στο Παρίσι, του Ερμιτάζ στην Αγία Πετρούπολη. Διαθέτει βιβλιοθήκη (με 15.000 τόμους) και εργαστήριο για τη συντήρηση των εκθεμάτων του (όπου εξετάζονται τα νομίσματα με φασματοσκόπια, ηλεκτρονικό μικροσκόπιο, ακτίνες -Χ, καθαρίζονται με laser, νυστέρι, κ.α.).

Το «Ιλίου Μέλαθρον» κτίστηκε την περίοδο 1878–1880 και κόστισε συνολικά 439.650 δραχμές. Είναι εκλεκτικιστικό κτίσμα, δηλαδή μίγμα ρυθμών. Ο Ερνέστος Τσίλλερ προσάρμοσε στοιχεία της ιταλικής Αναγέννησης (στεγασμένοι εξώστες με τοξοστοιχίες ιωνικών κιόνων και τη παλλαδιανή διπλή μαρμάρινη κλίμακα), στο νεοκλασικό κτίριο, διασπώντας τη μονοτονία των επαναλαμβανόμενων ανοιγμάτων. Η εντολή του Σλήμαν προς τον Τσίλλερ ήταν η οικία να είναι ευρύχωρη και να έχει μεγαλοπρεπή μαρμάρινη σκάλα. Ο αρχιτεκτονικός ρυθμός δεν τον ενδιέφερε. Η οικία είναι διώροφη, περιβάλλεται από κήπο στις τρεις πλευρές και η πρόσοψή της βλέπει στην οδό Πανεπιστημίου (Ελευθερίου Βενιζέλου). Στο ισόγειο η τοιχοποιία είναι ισόδομη λαξευτή κυφωτή και οι παραστάδες των ανοιγμάτων φέρουν ιωνικά επίκρανα στον 1^ο όροφο και κορινθιακά στον 2^ο όροφο, στοιχεία που ο Τσίλλερ χρησιμοποίησε και στο Δημαρχείο της Ερμούπολης. Εικοσιτέσσερα πήλινα αγάλματα, αντίγραφα αρχαιοελληνικών αγαλμάτων στόλιζαν τη στέγη και τρία διακοσμούν τον κήπο. Το 1935 αφαιρέθηκαν από τη στέγη, διότι κάποιο έπεσε, και μεταφέρθηκαν στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Στο ισόγειο υπάρχουν οι βοηθητικοί χώροι (μαγειρείο, δωμάτια υπηρετών, αποθήκη, κεντρική εστία και η αίθουσα μουσείο τρωικών - μυκηναϊκών αρχαιοτήτων. Στο υπόγειο υπήρχε η κάβα κρασιών και το πηγάδι. Παλλαδιανή διπλή σκάλα στη ΒΔ πλευρά ανεβάζει τους επισκέπτες από το επίπεδο του κήπου στον 1^ο όροφο, όπου υπάρχουν οι χώροι υποδοχής των

επισκεπτών (προθάλαμος, αίθουσα χορού – δεξιώσεων, φιλολογικό σαλόνι, ξενώνας, τραπεζαρία) όπου έλαβαν χώρα πολλές χοροεσπερίδες, λογοτεχνικές βραδιές και περάσαν όλες οι προσωπικότητες της εποχής. Από τον 1^ο στον 2^ο όροφο οδηγεί σκάλα, με ζεύγος ραδινών ιωνικών κιόνων. Στον 2^ο όροφο υπάρχουν τα ιδιωτικά δωμάτια της οικογενείας, τα υπνοδωμάτια του ζεύγους, του Αγαμέμνονα και της Ανδρομάχης, το θερινό και χειμερινό γραφείο του Σλήμαν, η βιβλιοθήκη (με τις τιμητικές διακρίσεις, το θησαυροφυλάκιο και τη νομισματική συλλογή του Σλήμαν). Τις τοιχογραφίες πομπηϊανού στυλ και οροφωγραφίες, φιλοτέχνησε ο Σλοβένος ζωγράφος Γιούρι Σούμπιτς, ενώ τα ψηφιδωτά των δαπέδων, με τροχούς δεξιόστροφους, αριστερόστροφους, διακοσμητικά σχέδια και ευρήματα των ανασκαφών, έφτιαξαν δύο οικογένειες Ιταλών ψηφοθετών από το Λιβόρνο. Στην οροφή της κεντρικής αίθουσας δεξιώσεων – χορού, η οποία αποπνέει ατμόσφαιρα Βιέννης, απεικονίζονται ερωτιδείς που μελετάνε τα ομηρικά έπη, συμμετέχουν στην ανασκαφή της Τροίας και θαυμάζουν τα ευρήματα. Στους τοίχους του σπιτιού είναι γραμμένα αποσπάσματα από τους: Όμηρο, Ησίοδο, Πίνδαρο, Λουκιανό. Στην οικία είναι συγκεντρωμένες όλες οι καινοτομίες του Τσίλλερ, κεντρικός εξαερισμός με αεροφόρο δεξαμενή στη στέγη και αεραγωγούς (πίσω από τη γύψινη διάτρητη ζωφόρο με άκανθες στις οροφές), κεντρική θέρμανση με υποδαπέδιους αεραγωγούς που τροφοδοτούνταν με ζεστό αέρα από την κεντρική εστία στο ισόγειο και τα μαρμάρινα τζάκια - με μεταλλικό εσωτερικό - στους ορόφους και αργότερα με φωταέριο, σιδηροδοκούς και ημιθόλια στις οροφές, τα «συσπαστά ή αθηναϊκά καταβλήματα» (ρολλά) στα παράθυρα, πυρασφάλεια (μόνο οι θύρες και τα παράθυρα είναι ξύλινα).

Ο Ερρίκος Σλήμαν γεννήθηκε το 1822 στο χωριό Νοϊμπούκοφ του Μέκλεμπουργκ και ο πατέρας του ήταν ευαγγελιστής ιερέας. Είχε έξι αδέρφια. Μικρός όταν διάβαζε τα ομηρικά έπη, οραματιζόταν την ανακάλυψη της Τροίας. Πέρασε δύσκολα παιδικά χρόνια. Μαθήτευσε αρχικά σε τεχνική και κατόπιν σε εμπορική σχολή. Εργάστηκε στο Άμστερνταμ (1842–1846) και το 1846 πήγε στην Αγία Πετρούπολη ως εμπορικός αντιπρόσωπος, όπου απέκτησε περιουσία, την οποία αύξησε χάρις στην τόλμη του κατά τον Κριμαϊκό Πόλεμο και τον Αμερικανικό Εμφύλιο. Το 1850 πήγε στις ΗΠΑ, ίδρυσε τραπεζική επιχείρηση και παντρεύτηκε μια Ρωσίδα, αδελφή φίλων του. Αυτοδίδακτος έμαθε αγγλικά, γαλλικά, ολλανδικά, ισπανικά, ρωσικά. Γύρισε όλο τον κόσμο (Ευρώπη, Βόρεια Αφρική, Εγγύς και Άπω Ανατολή). Σπούδασε αρχαιολογία στο Παρίσι και έκανε διδακτορική διατριβή στο Rostock (1866–1869). Το 1868 έφθασε στην Ελλάδα και γνώρισε τον Τσίλλερ. Από το 1863 είχε εγκαταλείψει το εμπόριο. Το 1869 σε ηλικία 45 ετών παντρεύτηκε τη Σοφία Εγκαστρωμένου – Καστριώτη (που ήταν 17 ετών), κόρη Αθηναίου εμπόρου. Έκαναν δύο παιδιά, την Ανδρομάχη και τον Αγαμέμνονα. Εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Αθήνα το 1870. Ο Τσίλλερ για λογαριασμό του έκτισε το «Ιλίου Μέλαθρον» (1878–1880). Ο Σλήμαν έκανε ανασκαφές στην Τροία (1871–1873, 1878–1879, 1882–1883, 1890), στις Μυκήνες (1876), στον Ορχομενό (1880–1881) και στην Τίρυνθα.

Στην Τροία, στο λόφο Χισαρλίκ, αποκάλυψε εννέα αλληπάλληλες πόλεις, κτισμένες η μία πάνω στα ερείπια της προηγούμενης. Η στρωματογραφική ανασκαφή και χρονολόγηση βάσει της κεραμικής, εκείνη την εποχή χρησιμοποιείται για πρώτη φορά. Όμως ο πεισματάρης και ιδιόρρυθμος Σλήμαν βιαζόταν. Έκανε μια βαθιά τομή βάθους 17 μ. και μήκους 40 μ., για να φθάσει άμεσα στην Ομηρική Τροία, που κατά τη γνώμη του ήταν στο κατώτερο μέρος του λόφου. Βρήκε χρυσά αντικείμενα, κοσμήματα κάποιου ηγεμόνα, που ονομάζει «Θησαυρό του Πριάμου». Αυτά προέρχονται όμως από την Τροία IIg (2.600–2.300 π.Χ.), που είναι κατά 1.000 χρόνια παλαιότερη από την ομηρική Τροία. Η Ομηρική Τροία κατά τους Αμερικανούς ανασκαφείς και τον Μπλέγκεν (1934), είναι η Τροία VIIa (1275–1100 π.Χ.) που φέρει εμφανή σημεία καταστροφής από μεγάλη πυρκαγιά. Ο Σλήμαν χρησιμοποίησε 120–150 εργάτες. Συνέλεξε 8.833 αντικείμενα, τα οποία έφερε κρυφά στην Ελλάδα και αργότερα αποζημίωσε με ένα χρηματικό ποσό το Τουρκικό κράτος. Είχε δημιουργήσει έκθεση με τα ευρήματα στο σπίτι του. Μετά την άρνηση του ελληνικού κράτους να αποδεχτεί τα ευρήματα της Τροίας, ο Σλήμαν τα δώρισε στη Γερμανία και μεταφέρθηκαν στο Βερολίνο (1881). Στο τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου χάθηκαν και τα παρουσίασαν οι Ρώσοι στο Μουσείο Πούσκιν στη Μόσχα, μετά την πτώση του Τείχους του Βερολίνου. Ο Σλήμαν ενώ αρχικά λοιδορήθηκε για τις ανορθόδοξες μεθόδους του, τελικά χαρακτηρίστηκε ως ο «πατέρας της μυκηναϊκής αρχαιολογίας» και έτυχε διεθνούς καταξίωσης.

Δεν πρόλαβε να χαρεί για πολύ την πολυτελή κατοικία του και τη δόξα. Πέθανε στη Νάπολη το 1890. Μέρος του «Ιλίου Μέλαθρον» χρησίμευε μετέπειτα ως πολιτικό γραφείο του Ελευθέριου Βενιζέλου, που διατηρούσε φιλία με τη Σοφία Σλήμαν και έμενε στη διπλανή οικία Ζωγράφου. Η Σοφία Σλήμαν πούλησε το «Ιλίου Μέλαθρον» στο ελληνικό κράτος (1926), προς 27.000.000 δρχ. (προερχόμενα από το Κληροδότημα Αλεξ. Σούτζου). Στο κτίριο στεγάστηκε αρχικά το Συμβούλιο Επικρατείας (1929–1934), κατόπιν ο Άρειος Πάγος (1934–1981), το Εφετείο (1981–1983) και από το 1999 το Νομισματικό Μουσείο. Η αποκατάσταση του κτιρίου συνεχίστηκε έως το 2007, οπότε και ολοκληρώθηκε η έκθεση στον 2^ο όροφο.

Αρχιτέκτονας του «Ιλίου Μέλαθρον» και πεντακοσίων περίπου κτιρίων της νεοκλασικής Αθήνας και άλλων πόλεων του 19^{ου} αιώνα (Ερμούπολης, Αιγίου, Πύργου, Πάτρας, κ.α.) ήταν ο Ερνέστος Τσίλλερ (1837 Σαξωνία – 1923 Αθήνα). Γιος εργολάβου με εννέα αδέρφια, σπούδασε αρχιτεκτονική στη Βασιλική Σχολή Οικοδομικών Κατασκευών της Δρέσδης (1855–1858) και στη Σχολή Καλών Τεχνών της Βιέννης (1864–1868), καθώς και ζωγραφική. Εργάστηκε στο αρχιτεκτονικό γραφείο του Θεόφιλου Χάνσεν στη Βιέννη, επίβλεψε για λογαριασμό του τις εργασίες ανέγερσης της Σιναίας Ακαδημίας στην Αθήνα, κατέλαβε την έδρα αρχιτεκτονικής του Σχολείου των Τεχνών (Πολυτεχνείου) από το 1872 έως το 1883. Ήταν προσωπικός φίλος του βασιλιά Γεωργίου Α΄. Διορίστηκε στη Διεύθυνση Δημοσίων Έργων από το Χαρίλαο Τρικούπη (1884–1892). Παντρεύτηκε τη Σοφία Δούδου (κόρη Κοζανίτη εμπόρου στη Βιέννη) το 1876. Συνεταιρίστηκε με δύο συμπατριώτες του και κατέληξε

στην πτώχευση το 1911. Το 1912 πωλήθηκε σε πλειστηριασμό η κατοικία του, μετέπειτα Οικία Δ. Λοβέρδου (σήμερα Μουσείο Δ. Λοβέρδου, παράρτημα του Βυζαντινού και Χριστιανικού Μουσείου), στην οδό Μαυρομιχάλη 6. Πέθανε στην Αθήνα το 1923.

Η ιστορία του νομίσματος είναι πολύ παλιά και σαγηνευτική. Στη νεολιθική εποχή το εμπόριο διεξαγόταν με ανταλλαγές προϊόντων (αντιπραγματισμός), κυρίως ζώων. Οι πλούσιοι είχαν πολλά κεφάλια (capta) ζώων, εξ ου και προέκυψε το κεφάλαιο (capital). Την 3^η χιλιετία τα μέταλλα αντικαθιστούν σιγά-σιγά την ανταλλαγή προϊόντων. Είναι πιο εύχρηστα μπορούν να μεταφερθούν πιο εύκολα και σε μεγάλες αποστάσεις. Δημιουργούνται άμορφες μάζες μετάλλων ή κομμάτια συγκεκριμένου σχήματος και βάρους (πλάκες, βώλοι, σφαίρες), τάλαντα από χαλκό σε σχήμα δοράς βοδιού, βάρους περίπου 26,196 κιλών, δακτυλίδια, τρίποδες, όπλα, χύτρες, οβελοί (σούβλες), πελέκει, κ.α. Στην Εγγύς Ανατολή (Αίγυπτο, Μεσοποταμία) χρησιμοποιείται ο χρυσός και ο άργυρος. Στην Ιταλία και Κύπρο χρησιμοποιείται ο χαλκός και ο ορείχαλκος. Δημιουργείται η ανάγκη το κομμάτι του μετάλλου να είναι ζυγισμένο, σφραγισμένο από τις αρχές, ως εγγύηση ποιότητας – ποσότητας και κυριότητας. Το δεύτερο μισό του 7^{ου} αιώνα π.Χ. (650 π.Χ.) δημιουργείται ο νόμος (νόμισμα), δηλαδή κερματόμορφο τεμάχιο μετάλλου ζυγισμένου και σφραγισμένου, στη Λυδία και Ιωνία (Έφεσο, Σάμο). Τα νομίσματα γίνονται κτήμα των πολλών και όχι μόνο των πλουσίων. Ευνοούν την ανάπτυξη του εμπορίου. Σύντομα η χρήση των νομισμάτων μεταλαμπαδεύτηκε στην Αίγινα (670 π.Χ.) με τη θαλάσσια χελώνα (στον εμπροσθότυπο) - κοιλόκυρτο τετράγωνο (στον οπισθότυπο) του αιγινήτικου στατήρα (δίδραχμου), στην Κόρινθο με τον Πήγασο – Αθηνά στο κορινθιακό δίδραχμο, στην Αθήνα με την Αθηνά - γλαύκα, στην ασημένια αθηναϊκή δραχμή. Οι παλιές σιδερένιες ράβδοι (σούβλες), που ονομάζονταν οβελοί ή οβολοί, είχαν τη μικρότερη αξία. Έξι οβολοί, όσους δηλαδή μπορούσε να πιάσει η παλάμη, αποτελούσαν τη δραχμή (δράττω = αδράχνω, κρατώ στο χέρι, δράξ = παλάμη). Τη μεγαλύτερη αξία είχε το χάλκινο τάλαντο που ισοδυναμούσε με 60 μνες ή 6.000 δραχμές. Μία μνα ισοδυναμούσε με 100 αθηναϊκές δραχμές ή 70 αιγινήτικους ή 150 κορινθιακούς στατήρες. Κάθε πόλη είχε το δικό της μετρικό σύστημα. Μία δραχμή ισοδυναμεί με 6 οβολούς και κάθε οβολός με 8 χαλκούς. Στα πρώτα πενήντα χρόνια από την εφεύρεση του νομίσματος χρησιμοποιήθηκε στην Ιωνία – Λυδία το ήλεκτρον (κράμα χρυσού – αργύρου, από τις όχθες των χρυσοφόρων ποταμών Πακτωλού και Έρμου. Χρυσά και αργυρά νομίσματα έκοψε ο βασιλιάς της Λυδίας Κροίσος. Γνωστός ο μύθος του βασιλιά Μίδα, που ότι άγγιζε γινόταν χρυσό. Στις αρχές του 6^{ου} αιώνα κάθε ιωνική πόλη έχει το σύμβολό της. Η Φώκαια τη φώκια (λαλούν σύμβολο), η Κύζικος το ψάρι θίννο, η Λυδία το λιοντάρι. Στην αρχή μόνο οι Έλληνες έκοψαν νομίσματα. Οι Ετρούσκοι όχι. Οι Πέρσες έκοψαν αρχικά νομίσματα σε σατραπείες που συνόρευαν με τους Έλληνες. Οι Ρωμαίοι έκοψαν νομίσματα πολύ αργότερα, το 300 π.Χ. Οι Ινδοί έκοψαν νομίσματα μετά τις επαφές με Πάρθους Ελληνιστές ηγεμόνες. Η Κίνα χαρακτηρίζεται από εσωστρέφεια. Έκοψε αργότερα τα

πρώτα χαρτονομίσματα. Οι περισσότερες ελληνικές πόλεις έκοψαν νομίσματα από άργυρο και χαλκό. Ανάλογα με τη μέθοδο κατασκευής τα νομίσματα χαρακτηρίζονται παιστά, δηλαδή κτυπητά (σχεδόν όλα) και χυτά, έχουν προκύψει από μήτρες (ελάχιστα). Ανάλογα με το σχήμα τους, μπορεί να είναι πεπλατυσμένα, κοιλόκυρτα, τετράγωνα, ελασματόμορφα, δελφινόσχημα, serrati (οδοντωτά), επισημασμένα, damnatio memoriae (δηλαδή διορθωμένα μετά την κοπή τους, για να πέσει στη λήθη ανεπιθύμητο πρόσωπο της εξουσίας). Νομισματοκοπείο βρέθηκε στην Αρχαία Αγορά, πίσω από το ναό των Αγ. Αποστόλων του Σολάκη. Υπήρχε κάμινος για την τήξη μετάλλων. Το λιωμένο μέταλλο διοχετευόταν σε ημισφαιρικά δοχεία με κοιλότητες, για παρασκευή απαίστων νομισμάτων. Με λαβίδα το κάθε τεμάχιο τοποθετείται ανάμεσα σε δύο μήτρες και χτυπιέται – σφυρηλατείται, γίνεται δηλαδή παιστό. Αρκεί ολιγάριθμο προσωπικό για την κατασκευή νομισμάτων.

Θησαυρός ονομάζεται ένα σύνολο πολλών νομισμάτων τοποθετημένων συνήθως σε κάποιο αγγείο ή πουγκί. Κάποιοι θησαυροί ήταν εγκαταλειμμένοι, άλλοι ήταν αναθήματα ναών, τυχαίες απώλειες (π.χ. απώλεια πουγκιού ταξιδιώτη ή ναυάγιο), αποκρύψεις έκτακτης ανάγκης (π.χ. λόγω πολέμου), αποταμιεύσεις για μελλοντική εξασφάλιση. Στην Ελλάδα έχουν εντοπιστεί 670 θησαυροί που έχουν αποφέρει 190.000 νομίσματα. Γνωστότεροι θησαυροί είναι από το Ερέχθειο Ακρόπολης (479–478 π.Χ.), Μύρινα Καρδίτσας (5^{ος} αι. π.Χ.), Μούλκι Σικυώνος (4^{ος} αι. π.Χ.), Πλατανιά Δράμας (1^{ος} αι. π.Χ.). Το 89 π.Χ. ο Μιθριδάτης Α' βασιλιάς του Πόντου, με πειρατές ερήμωσε τη Δήλο. Σε διώροφο κτίριο, όπου στο ισόγειο λειτουργούσε ταβέρνα (με κύλικες, εξ ου και κυλικείο) και στον 1^ο όροφο οίκος ανοχής, στον δεύτερο βρέθηκε πουγκί με νομίσματα που έδιναν ναυτικοί από πόλεις της Ανατολικής Μεσογείου. Σε θησαυρό που εντοπίστηκε στη Μακεδονία, γυναίκα είχε κρύψει νομίσματα, τάσι χαμάμ, κουτάλια, κοσμήματα, δίνοντας μια εικόνα των ανταλλάξιμων αντικειμένων αξίας, την εποχή της Τουρκοκρατίας.

Κάποιες φορές κυκλοφορούσαν παραχαραγμένα νομίσματα. Η ποινή για τους παραχάρακτες ήταν αυστηρότατη. Ωστόσο σε καιρό οικονομικής δυσπραγίας ακόμη και επίσημες αρχές κατέληγαν στην κιβδηλοποίηση των νομισμάτων τους, όπως ο τύραννος της Σάμου Πολυκράτης μετά το 524 π.Χ. έκοψε κιβδηλα νομίσματα και κατάφερε να εξαγοράσει το σπαρτιατικό στρατό που πολιορκούσε την πόλη του.

Καινοφανής ειδικότητα, συνυφασμένη με τη διακίνηση του χρήματος, είναι αυτή του τραπεζίτη. Στον πάγκο του (τράπεζα), είχε ένα ζυγό για τους υπολογισμούς, λογιστικά βιβλία (ρολό παπύρου, γραφίδα, μελάνι, ξύλινη πλάκα καλυμμένη με κερι για τους πρόχειρους υπολογισμούς, ένα λίθο για τη δοκιμή των μετάλλων («λυδία λίθος»), κιβώτια με νομίσματα διαφόρων πόλεων. Δεχόταν καταθέσεις και απέδιδε τόκο. Στα δάνεια ο τόκος ήταν τριπλάσιος από αυτό των καταθέσεων. Κάποια ιερά είχαν τράπεζες (ιερές τράπεζες) και έδιναν δάνεια. Υπήρχαν ιδιωτικές τράπεζες και δημόσιες (πόλεων – κρατών), στον ελληνικό και ρωμαϊκό κόσμο, πρόδρομοι του τραπεζικού συστήματος που οργανώθηκε και εξελίχθηκε στον ύστερο Μεσαίωνα και

τη νεότερη εποχή με τις τράπεζες των εμπορικών κοινωνιών της Βενετίας, της Γένοβας και της Ολλανδίας.

Στον 1^ο όροφο η έκθεση του Ν.Μ. ξετυλίγει την ιστορία των Σλήμαν και Τσίλλερ και του αρχαίου ελληνικού νομίσματος. Στον 2^ο όροφο οι επισκέπτες μαθαίνουν για την ιστορία του νομίσματος από τη ρωμαϊκή έως τη σύγχρονη εποχή. Σημαντικές είναι οι βυζαντινές – μεσαιωνικές συλλογές (6^{ος} αι. – 15^{ος} αι.). Από τον 15^ο αιώνα έως τον 20^ό αιώνα, χρονολογούνται οι κοπές των κρατών του νεότερου και σύγχρονου κόσμου.

Η νομισματοκοπία των Αθηνών την πρώτη περίοδο 560–530 π.Χ., περιλαμβάνει αμφορέα, γλαύκα, κεφαλή βοδιού, αστράγαλο, τροχό, γοργόνειο, κ.α. Τα δίδραχμα και οι υποδιαίρέσεις τους καθώς και τα τετράδραχμα, εποχής Πεισιστράτου 530–520 π.Χ., απεικονίζουν γοργόνειο, κεφαλή βοδιού, λέοντα. Στα τετράδραχμα της περιόδου 510 π.Χ. – 480 π.Χ. καθιερώνεται η απεικόνιση της κεφαλής Παρθένου Αθηνάς στον εμπροσθότυπο και το ιερό της πτηνό, σύμβολο της σοφίας, η γλαύκα στον οπισθότυπο. Στην περίοδο 479–404 π.Χ. προστίθεται κλαδί ελιάς στο κράνος της Αθηνάς. Το 467 π.Χ. με τη νίκη του Κίμωνα στον Ευρυμέδοντα ποταμό κόβονται τα αθηναϊκά τετράδραχμα. Ένα και μοναδικό αθηναϊκό τετράδραχμο διαθέτει η νομισματική συλλογή του Ν.Μ., που προσέφερε ανώνυμος δωρητής το 1999. Τα ορυχεία αργύρου του Λαυρίου, έχουν τροφοδοτήσει τη νομισματοκοπία των Αθηνών κατά τους Μηδικούς Πολέμους (χάρη σε αυτά δημιουργήθηκε ο αθηναϊκός στόλος που έδωσε τη νίκη στη Σαλαμίνα και έδωσε την Περσική τυραννία από την Ευρώπη). Μετά την αποτυχία της Σικελικής Εκστρατείας είχαν πλέον εξαντληθεί και οι Αθηναίοι αναγκάστηκαν να κόψουν τετράδραχμα επάργυρα με χάλκινο πυρήνα (τα «πονηρά χαλκία», όπως τα ονομάζει ο Αριστοφάνης). Γνωστή η φράση: «Χάλκευσε την αλήθεια». Το θέμα της Αθηνάς και της γλαύκας συνεχίστηκε στην Αθηναϊκή νομισματοκοπία έως τους ρωμαϊκούς χρόνους.

Τα νομίσματα των ελληνικών πόλεων δεν είχαν μόνο χρηστική αλλά και καλλιτεχνική αξία. Ωραιότερο νόμισμα θεωρείται το δεκάδραχμο των Συρακουσών με τη νύμφη Αρέθουσα στον εμπροσθότυπο και τη Νίκη να οδηγεί τέθριππο στον οπισθότυπο. Το αντέγραψε η Λάρισα. Οι αμφικτιονίες, τα κοινά και οι συμπολιτείες (Αχαϊκή, Αιτωλική) έκοψαν δικά τους νομίσματα.

Ο Μέγας Αλέξανδρος υιοθετεί τον αθηναϊκό νομισματικό κανόνα για τις αργυρές εκδόσεις (τετράδραχμα, δραχμές), χρησιμοποιώντας την κεφαλή του Ηρακλέους, γενάρχη των Μακεδόνων στον εμπροσθότυπο και τον Δία στον οπισθότυπο, καθιερώνοντας διεθνώς τα μακεδονικά νομίσματα. Τριάντα ένα νομισματοκοπεία από τις Αίγες έως τη Βαβυλώνα λειτουργούν στην απέραντη αυτοκρατορία του Μ. Αλεξάνδρου. Μετά τη μάχη στα Γαυγάμηλα (331 π.Χ.) ο Αλέξανδρος θεωρείται πλέον όχι απόγονος θεών, αλλά θεός ο ίδιος. Στο νομισματοκοπείο της Αλεξάνδρειας το 325 π.Χ. κόπηκαν τα νομίσματα όπου ο Ηρακλής αντικαθίσταται από το κεφάλι του (εκλιπόντος το 323 π.Χ.) Αλεξάνδρου που φορά τη λεοντή του Ηρακλή. Τα πορτραίτο

του ηγεμόνα καθιερώνεται στα νομίσματα και συνδέεται με την τάση θεοποίησης των ηγεμόνων, που βασιζόταν στην παράδοση των λαών της Ανατολής.

Το νομισματικό σύστημα της Ρώμης εξελίσσεται από τον 3^ο αι. π.Χ. έως τον 5^ο αι. μ.Χ. με τα χρυσά (aurei) και ασημένια νομίσματα (δηνάρια), σταδιακά στα πρώτα να μειώνεται το βάρος και στα δεύτερα η περιεκτικότητα σε άργυρο. Στις ανατολικές επαρχίες της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας συνεχίζεται η κοπή τοπικών χάλκινων νομισμάτων για τις τοπικές ανάγκες, μέχρι τα τέλη του 3ου αι. μ.Χ. ταυτόχρονα με τα ρωμαϊκά νομίσματα, τα χρυσά aurei και τα ασημένια δηνάρια. Για τις σοβαρές συναλλαγές χρησιμοποιούνταν το αργυρό ρωμαϊκό δηνάριο, αλλά και χρυσοί μακεδονικοί στατήρες, αργυρά τετράδραχμα Ασίας και Αθηνών. Στις αρχές του 4ου αι. μ.Χ. η Τετραρχία καταργεί την πολυμορφία και επιβάλλει τη λειτουργία των περιφερειακών νομισματοκοπειών υπό τον έλεγχο της κεντρικής εξουσίας. Το ρωμαϊκό νομισματικό σύστημα στηρίζεται στη λίβρα, μονάδα μέτρησης βάρους, περίπου 324 γρ.

Επί Μεγάλου Κωνσταντίνου χρησιμοποιούνταν ο σόλιδος (solidus), ίσος προς 1/72 λίτρας χρυσού ή βάρους 4,54 γρ.. Οι υποδιαιρέσεις του σόλιδου ήταν 12 μιλιάρησια (αργυρά,) 24 κεράτια (αργυρά) και 288 φύλλεις (χάλκινα). Οι φύλλεις υποδιαιρούνταν σε νούμια. Η μετάβαση από το ρωμαϊκό στο βυζαντινό νόμισμα, πραγματοποιείται με τη μεταρρύθμιση του αυτοκράτορα Αναστασίου Α' το 491, με την αντικατάσταση των δύσχρηστων nummi minimi από την φύλλι.

Το χρυσό κοιλόκυρτο υπέρπυρο των 20,5 καρατίων του Αλέξιου Α' Κομνηνού (1081–1118), αποκατέστησε σε κάποιο βαθμό την αξία των παλιότερων χρυσών νομισμάτων που η αξία τους έφθινε (963–1081) και είχε φθάσει σε κάποια εποχή τα 9 καράτια! Ένα υπέρπυρο ισοδυναμούσε με 3 τραχέα από ήλεκτρο, με 48 άσπρα τραχέα και 864 τεταρτηρά. Τα σημαντικότερα βυζαντινά νομισματοκοπεία ήταν αυτά της Κωνσταντινούπολης, της Ραβέννας, των Συρακουσών, της Θεσσαλονίκης, της Χερσώνας, της Κυζίκου, της Αντιόχειας, της Νικομήδειας, της Αλεξάνδρειας και της Κύπρου.

Μετά την άλωση της Πόλης από τους σταυροφόρους το 1204, εμφανίζονται στην Ελλάδα και την Ανατολή τα ευρωπαϊκά νομίσματα. Τα φραγκικά κρατίδια του ελλαδικού χώρου κόβουν χαλκάργυρα δηνάρια τορνήσια ή τορνέζια (deniers tournois) και χαλκούς οβολούς, ακολουθώντας δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα. Από τα τορνέζια προκύπτει το συριανό επώνυμο Τορναζάκης. Στον Ελλαδικό χώρο παράλληλα κυκλοφορούσαν ενετικά και σερβικά grossi, όπως αποκαλύπτουν «μεικτοί» θησαυροί. Η βυζαντινή αυτοκρατορία φθάνει στην τελευταία αγωνιώδη περίοδό της. Οι παραστάσεις του αυτοκράτορα και των οικείων του στον εμπροσθότυπο και του Χριστού στον οπισθότυπο, αντικαθίστανται από τον αυτοκράτορα μπροστά στο Χριστό ή την Παναγία να προσεύχεται στην Κωνσταντινούπολη.

Οι βυζαντινοί αυτοκράτορες, αξιωματούχοι, πολίτες εγγράμματοι ή μη, χρησιμοποιούν μολύβδινες βούλλες (μολυβδόβουλα) για να ασφαλίσουν επιστολές τους, να βεβαιώσουν τη γνησιότητα ανοικτών εγγράφων και να σφραγίσουν δέματα. Οι βούλλες είναι μαλακοί μολύβδινοι δίσκοι που σφραγίζονται από μια τανάλια, με εγχάρακτες επιγραφές και παραστάσεις (βουλλωτήριο). Το μολυβδόβουλλο κρέμεται από το νήμα (μήρινθος) με το οποίο δένεται το έγγραφο ή το δέμα.

Η βυζαντινή μονάδα βάρους ακολουθεί το ρωμαϊκό δωδεκαδικό σύστημα βάρους και είναι η λίτρα (λίβρα), που περιλαμβάνει 12 ουγγιές ή 72 σόλιδους (χρυσά νομίσματα) ή 240 ασημένια νομίσματα, βάρους 319 – 327, 45 γρ., ανάλογα με την περίοδο. Ένα χρυσό νόμισμα έχει βάρος 4,55 γρ. Χρησιμοποιούνται η πλάστιγγα-καντάρι και ο ζυγός με τους δύο δίσκους, που είναι σε χρήση ήδη από τους αρχαίους Έλληνες. Ο τελευταίος είναι πιο ακριβής, αλλά αργός τρόπος και χρησιμοποιείται για μικρά βάρη και νομίσματα.

Η μετάβαση από το ρωμαϊκό στο μεσαιωνικό ευρωπαϊκό νόμισμα σηματοδοτείται από τη γένεση της νομισματοκοπίας των Λαών των Μεγάλων Επιδρομών (Βησιγόθων, Οστρογόθων, Μεροβίγγειων Φράγκων, Βανδάλων, Λογγοβάρδων, κ.α.), η οποία ακολουθεί αρχικά υστερορωμαϊκά και βυζαντινά πρότυπα. Στη μεσαιωνική Ανατολή μετά τους Πέρσες Σασανίδες, από τον 7^ο αι. οι Άραβες του Χαλιφάτου και διαφόρων κρατιδίων, η Αρμενία, η Γεωργία, τα σταυροφορικά κράτη κ.α., κόβουν νομίσματα, κάποιοι ακολουθώντας ελληνιστικά ή υστερορωμαϊκά πρότυπα. Τα αραβικά νομίσματα (dirham, fals) σύντομα γίνονται ανεικονικά.

Στη δυτική μεσαιωνική Ευρώπη βασική μονάδα βάρους είναι η λίβρα ή λίτρα ή round, συνεχιστής της ρωμαϊκής λίβρας, το βάρος της οποίας προσδιορίζεται διαφορετικά σε κάθε σύστημα και ανάλογα με τη χρονική περίοδο. Επικρατέστερο σύστημα για τη ζύγιση πολυτίμων μετάλλων και νομισμάτων είναι το Troyes, από την ομώνυμη πόλη της Γαλλίας. Μία λίτρα ή λίβρα ή round, έχει 12 ουγγιές, ισοδυναμεί με 240 αργυρά νομίσματα (έκαστον βάρους 1,55 γρ.) ή 5.760 σιτόκοκκα βάρους 373,24 γρ. Τα αραβικά σταθμιά της Ανατολικής Μεσογείου ακολουθούν το βυζαντινό πρότυπο, όπου μία λίτρα (Rati), περιλαμβάνει 12 ουγγιές (Uqiya) ή 72 δηνάρια (αργυρά νομίσματα) ή 1.728 κεράτια (Qirat), δηλαδή χαρουπόσπορους, συνολικού βάρους 324 γρ. Από το βυζαντινό κεράτιο (που αναφέρεται στους σπόρους του ξυλοκέρατου ή χαρουπιού) προέκυψε το καράτι, μονάδα μέτρησης της μάζας (βάρους) πολύτιμων λίθων και μετάλλων, αλλά και της καθαρότητας του χρυσού. Προέρχεται από τους χαρουπόσπορους, που έχουν σταθερή μορφή και βάρος 0,2 γρ., ανεξαρτήτως συνθηκών και χρησιμοποιούσαν στις συναλλαγές τους ως σταθμιά Ενετοί, Άραβες και Ινδοί.

Η μετάβαση της Ευρώπης από το Μεσαίωνα στους νεώτερους χρόνους, σηματοδοτείται από την έκδοση των ταλήρων (τάλερ), αργυρών νομισμάτων

μεγάλου μεγέθους και βάρους 25–30 γρ. Οι ευρωπαϊκές αποικίες σε όλο τον κόσμο ακολουθούν το ευρωπαϊκό νομισματικό μοντέλο.

Τα ισχυρά διεθνή νομίσματα ανάλογα με τη χρονική περίοδο ήταν το αργυρό αθηναϊκό δεκάδραχμο, το ελληνοιστικό τετράδραχμο, το αργυρό δηνάριο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ο χρυσός σόλιδος του Μ. Κωνσταντίνου, το χρυσό βενετσιάνικο δουκάτο ή τσεκίни (παρέμεινε αμετάβλητο για 500 χρόνια), το αυστριακό τάληρο ή ρεγγίνα, το ισπανικό τάληρο ή δίστηλο ή ρεάλ, η αγγλική λίρα, το αμερικανικό δολάριο. Ένας εύπορος του ελλαδικού χώρου τον 18^ο-19^ο αιώνα, μπορούσε να έχει αποταμιεύσεις π.χ. σε τσεκίни, ρεγγίνες και δίστηλα ταυτοχρόνως.

Στο Νομισματικό Μουσείο φιλοξενείται η επετειακή έκθεση «1821 Μετάλλια του Αγώνα», με κεντρικό έκθεμα 12 χρυσά, αργυρά και χάλκινα μετάλλια, με ήρωες και πρωταγωνιστές της Ελληνικής Επανάστασης, δημιουργίες του επίσημου χαρακτήρα του ελληνικού νομισματοκοπείου επί Όθωνα Conrad Lange, που δόθηκαν ως αριστεία ή ηθική ανταμοιβή σε προσωπικότητες του Αγώνα Ανεξαρτησίας. Τα μετάλλια αυτά έρχονται σε εικαστικό διάλογο με έργα 17 σύγχρονων Ελλήνων καλλιτεχνών. Στην Έκθεση παρουσιάζονται επίσης, η νομισματοκοπία της Επτανήσου Πολιτείας και του Ιονικού κράτους επί Βρετανικής κυριαρχίας (1815–1854), η νομισματοκοπία του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, επί του πρώτου κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια (1828–1831), δηλαδή τα νομίσματα και χαρτονομίσματα των «φοινίκων», χαλύβδινες μήτρες του πρώτου νομισματοκοπείου της Αίγινας και οι σφραγίδες του πρώτου κυβερνήτη της χώρας. Κείμενο - φωτογραφίες: Χρήστου Θανόπουλου

- *Κείμενα εκθέσεων Νομισματικού Μουσείου*
- www.nummus.gr

